

Історична довідка

**Битва за Кафу: як Сагайдачний зумів узяти
непрístupну фортецю і звільнити тисячі рабів
(До 410 річниця від початку (1616) Битви за Кафу)**

Наприкінці XV століття на території України, на межі кордонів Литви, Московії та Криму, у "диких степах" Запорозжя, з'явилося угруповання козаків. Січ стала їхнім військовим осередком. Козаки Війська Запорозького брали участь у війнах, а також у завойовницьких і визвольних походах на до Молдови, Московії, Кримського ханства, Чорноморського узбережжя Болгарії і Малої Азії, а також активно займалися найманством. Битва за Кафу – стала легендарним штурмом фортеці часів правління Петра Сагайдачного, в результаті морської десантної операції. Ця подія залишила незабутній слід в історії Криму та запорозького козацтва, довівши, що християнські невірники можуть знайти волю та надію завдяки невимовній відвазі і солідарності.

Таємниці фортеці Кафи

Фортеця Кафа, розташована в сучасній Феодосії на південному узбережжі Криму, є одним із найяскравіших свідчень генуезької колоніальної епохи в Причорномор'ї. Збудована в XIII столітті як потужний оборонний комплекс, вона слугувала центром торгівлі, работоргівлі та культурних обмінів між Європою, Азією та Сходом. Ця фортеця не просто руїни – це символ стійкості, де високі стіни з вапняку та башти, що витримали століття бур, розповідають про драматичні події від середньовіччя до наших днів.

Фортеця Кафа, заснована генуезькими колоністами близько 1266 року на

базі античного поселення Феодосія, швидко перетворилася на ключовий торговий хаб Причорномор'я. Генуезька республіка, прагнучи контролю над Шовковим шляхом, інвестувала в будівництво потужних укріплень: зовнішні стіни сягали 13 метрів у висоту та 2 кілометрів у довжину, з 30-ма

вежами та глибоким ровом. Ці елементи, натхненні італійськими фортецями, адаптувалися до кримського ландшафту – вапнякові скелі стали природним продовженням мурів, роблячи Кафу схожою на неприступний острів посеред степу.

Будівництво тривало десятиліттями, з активними фазами в XIV столітті, коли фортеця розширювалася для захисту від Золотої Орди. Архітектори, як-от Джованні ді Скаффа, впроваджували інновації: подвійні мури з внутрішньою цитаделлю, де розміщувалися консульство та арсенал. Фортеця Кафа вражала своєю структурою: зовнішнє кільце мурів з вежами, такими як Крива та Святого Костянтина, захищало від артилерії, а внутрішня цитадель слугувала останнім рубежем. Кожна вежа, діаметром до 10 метрів, мала бійниці для лучників і платформи для гармат – деталь, що еволюціонувала з появою пороку. Підземні ходи, довжиною сотні метрів, з'єднували частини фортеці, дозволяючи таємні маневри під час облоги. Гарнізон міста складався з трьох яничарських орт. Комендант фортеці мав у своєму розпорядженні близько 300 вояків, ще 200 солдат були в підпорядкуванні командира воєнно-морських сил. Карантинна зона, унікальна для портових фортець, запобігала поширенню чуми, з ізольованими приміщеннями для мандрівників. Матеріали – місцевий вапняк і імпортований мармур – додавали естетики, з елементами готики в арках і воротах. Сучасні дослідження вказують на те, що мури мали товщину до 3 метрів, витримуючи землетруси та обстріли.

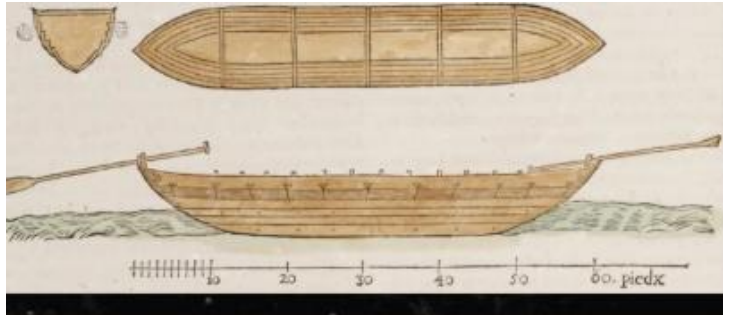
Кафа була не просто фортифікацією, а стала містом у місті, з населенням до 70 тисяч осіб, де торгували шовком, спеціями та, на жаль, рабами. У цей період історії Османської імперії рабство було розповсюдженим явищем, і багато християнських невольників з різних країн потрапляли в полон та продавалися на рабських ринках. Кафа була одним із головних пунктів у торгівлі цими невольниками, і тут процвітала жахлива торгівля людьми. Работоргівля квітнула

завдяки міцній підтримці османської влади, яка прагнула контролювати рух населення та забезпечити працю для свого імперського апарату та багатство для еліти. Таким чином, Кафа стала справжнім пеклом для тисяч християн, які потрапляли у полон і ставали жертвами цієї жорстокої торгівлі.

Що передувало битві

Козаки не тільки боронили українські землі від посягань Польщі та росії, іноді ведучи боротьбу на декількох фронтах, але й влаштовували морські походи до турецьких берегів. Кілька разів козаки навіть діставалися околиць Константинополя. Поява на горизонті їхніх кораблів викликала справжню паніку в османських поселеннях.

До морського походу козаки зазвичай могли оснастити до 100 суден (на кожному струзі містилося до 70 осіб). Озброєння складалося з рушниць та шабель. На кораблях також

встановлювалося кілька легких знарядь. Флот був винятковою силою козаків, оскільки з його допомогою можна було завдати несподіваного удару в серце володінь султана. Судна запорожців – плоскодонні «чайки» – були 20 м завдовжки і 3,6 м завширшки, заввишки близько 1,6 м. Водотоннажність судів дозволяла розміщувати від 40 до 60 осіб. «Чайки» не мали палуби, борти були збиті з дощок внахлест. Для підвищення непотоплюваності борту козаки оснащували борти перев'язаними копицями очерету. Легкі «чайки» відрізнялися мобільністю та стійкістю.

Перед морським походом збиралося військове віче. Висувались кандидатури воєначальників, здатних повести загін до турецьких берегів. Якщо кандидат відмовлявся, його могли навіть вбити за малодушність. Так само чинили з тими отаманами, які трусили на полі бою. При цьому у козачого лідера, що виправдовував надії, під час походу була необмежена влада. Він міг одноосібно судити і карати зрадників.

Навесні 1616 року відбулася зміна гетьмана. Замість Василя

Стрілковського проголошують Гетьманом Війська Запорозького Петра Сагайдачного. Ще на початку шляху, у Дніпровсько-Бузькому лимані, запорожці розгромили османську ескадру та захопити половину її галер. Щоб заплутати ворога, Сагайдачний на тиждень приховав військо поблизу Очакова, і приславши пильність турків, рушив далі.

Штурм міста і наслідки битви

22 липня 1616 року, вночі, козаки висадилися на берег поблизу Кафи. Частина запорожців, що знали турецьку мову, вдало ввели в оману вартових, видаючи себе за турецький підрозділ, що прямує на війну з Персією. Інші козаки за допомогою драбин перелізли через міські стіни та здійснили раптовий напад, захопивши міську цитадель.

Звільнення християнських невільників стало одним з основних завдань козацької операції. Козаки активно приступили до визволення полонених і звільнили кілька тисяч невільників. Щоб вивезти таку велику кількість визволених зі своїм добром, козаки пожертвували частину трофеїв, доводячи свою обіцянку перед походами - визволяти з неволі християнські душі.

Ведення цієї битви показало, що Петро Сагайдачний був майстерним стратегом. Він не просто з військом пішов на захват, гетьман зумів з легкість взяти неприступну фортецю. Захоплення Кафи та визволення невільників стало однією з головних сторінок в історії запорозького козацтва і досі слугує світлим прикладом мужності та сміливості козацьких воїнів. Пам'ять про події 1616 року залишається важливим елементом національної історії України.

Цікаві факти про Кафу

- ✓ Фортеця мала власну монету – “кафські аспри”, що карбувалися генуезцями, роблячи її економічним центром, де торгівля перевищувала Венецію в обсягах шовку.
- ✓ Під час штурму 1616 року козаки звільнили понад 2 тисячі полонених, серед яких були жінки та діти; ця подія надихнула народні пісні та легенди про Сагайдачного як героя-визволителя.
- ✓ У XV столітті Кафа була більшим містом за сучасну Феодосію, з населенням до 100 тисяч, що робило її одним з найбільших у Європі того часу.

✓ Османські лазні та фонтани, вбудовані в мури, досі частково збереглися, демонструючи синтез культур – генуезька строгість з турецькою розкішшю.

✓ Легенда каже, що в підземеллях ховаються скарби генуезьких консулів, хоча археологічні розкопки 2020-х знайшли лише артефакти, як монети та зброю.

Джерело: <https://www.5.ua/suspilstvo/bytva-za-kafu-iak-sahaidachnyi-zumiv-uziaty-nepzystupnu-fortetsiu-i-zvilnyty-tysiachi-rabiv-181037.html>
<https://www.eurofest.org.ua/forteczya-kafa-istoriya-nepzystupnoyi-tverdnyi-krymu-ta-yiyi-tayemnyczy/>
<https://www.up.mk.ua/uk/articles/154934>

21.09.2026 р.

Укладачі: Інна ГОРОХОВСЬКА, бібліотекар

Ніна ГАЛУЗИНСЬКА, адміністратор бази даних

Редагувала: Ганна ПРОКОПЧУК, завідувачка бібліотеки